

Милорад Телебак
КАКО СЕ КАЖЕ

Рецензенији
Проф. др Лука Шекара
Доц. др Биљана Панић Бабић

Уредник
Др Дијана Црњак

Милорад Телебак

**КАКО СЕ КАЖЕ
ХИЉАДУ ЈЕЗИЧКИХ САВЕТА**

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА

Да тешка и сувопарна граматика може бити и *једноставна*, свима *разумљива*, чак и *занимљива*, уверићете се читајући ову књигу, у којој њен аутор – у 60 чланака – даје *крајке*, *прецизне*, *практичне* и *поуздане* поуке – одговоре на више од хиљаду могућих недоумица о значењима и облицима речи, њиховом међусобном повезивању и низању у јасне мисли – реченице.

Ни краћег ни бољег водича кроз језик – до писмености.

Да бисте се брзо и лако служили овим, свима потребним поучником, дат је и попис – *Где је шта објашњено*.

Др Дијана Црњак

*Језик је у нама – ми смо у језику.
Да би нас служио, морамо му служити.*

Својим сународницима, с љубављу

Аутор

У ЈЕЗИКУ ЈЕ ДУХОВНОСТ НАРОДА

Језик се сматра једним од основних конститутивних елемената сваког народа. Заиста, језик и народ су судбински повезани: оно што се дешава народу, дешава се и његовом језику. Настали заједно, језик и народ заједно опстају, и не постоје један без другога.

Језик није само средство за споразумевање, оно по чему се припадници једног народа препознају и распознају, већ и оруђе националне културе, израз народног духа и идентитета. Плодови умног рада свих припадника једног народа изражавају се, тумаче и преносе језиком. Читав живот и развој националних заједница заснивају се на језику. Зато се с правом може рећи да је духовност народа у његовом језику.

Надаље, језик је средство повезивања свих припадника једног народа – у простору (без обзира на то где живе) и у времену (претходних генерација са садашњом, садашње са будућим). Управо то омогућује друштвени напредак: потомци баштине сва достигнућа предака, која им бивају језиком пренесена.

Ништа мањи није значај језика за појединца, који језиком уобличава, изражава и преноси другима своје мисли, осећања, сазнања... Језик је, дакле, израз човековог духовног и интелектуалног бића. Без обзира на то чиме се бави – да ли је професор, инжењер, лекар, економиста... –

човек се представља, показује језиком – по њему га други цене. Језичка култура сваког појединца огледало је његове опште културе.

За разлику од других добара, која сваки човек може да прилагођава своме укусу и потребама (нпр. и поред уобичајеног стила у градитељству и одевању, свако може да гради кућу и облачи се по својој жељи), језик, који – како рече Вук – „није приватно благо, него опште добро”, заштићен је од интервенције појединаца, јер је он ради комуникације свих унутар једног народа, и зато мора бити разумљив свима, а то значи – јединствен, устаљен. Језик је, дакле, изнад сваког појединца.

Језик је и изнад сваког народног говора и дијалекта. Наравно, овде се мисли на стандардни, књижевни језик, који је нешто што се ствара, изграђује, и зато се мора посебно учити, јер се нико не рађа с њим као својим матерњим језиком. Наиме, за разлику од народних говора, који се међусобно мање или више разликују, стандардни језик једног народа је утврђен правилима, нормиран, јединствен на целом простору где живи тај народ. И само такав може успешно функционисати као његово комуникативно и културно средство. Стандардне норме, као обавезне, држе језички систем на окупу; без њих би комуникација престала и тај систем би се с временом распао. Зато сви који се служе стандардним језиком треба да га стално уче и усавршавају, да добро знају његова правила, норме, да их се у језичкој пракси придржавају и да тако језик негују и чувају.

Нажалост, код нас одавно није тако. Свој језик учимо недопустиво мало, поготово у средњој школи, па чак и у гимназији, где се углавном предаје само књижевност.

(Као да се ученици школују за књижевнике!) Истина, основи граматике и правописа уче се у основној школи, која је – као што знамо – неселективна и обавезна (обавезно је школовање, али није – знање).

И то мало знања заборава се у току средње школе, тако да нам се на факултете уписују полуписмени матуранти, који – како рече један компетентни критичар наше „школе немуштог језика” – Вука Караџића знају само по – брковима! Такви ће, не научивши више ништа из језика (част изузецима који свој језик уче самоиницијативно), некако завршити факултете и радити оно што не знају: учити друге, припремати законе, писати за новине, говорити на радију и телевизији... Зато полуписменост „царује“ на јавној сцени.

Књижевни и научни текстови врве грешкама. Новинари пишу и говоре лоше – онако како их је школа научила. Уредници више брину о томе шта ће се рећи него како ће се рећи. (Да није тако, радио и ТВ би – као моћни и утицајни медији – могли да допринесу развоју језичке културе више него школа, скрајнута и уништена непромишљеним и промашеним реформама.) Политичари говоре са завичајним, нестандардним акцентима, употребљавају погрешне облике речи и с погрешним значењима. Уз то, они уместо домаћих, или давно уобичајених страних речи непотребно и некритички, из снобизма и помодарства, употребљавају нове речи из, све агресивнијег, енглеског језика. Неке од њих су у политичком речнику постали прави „хитови“, као нпр. „транспарентност“ (као да никада нисмо јавно радили), „кооперативност“ (као да никада нисмо сарађивали), куће су нам само „девастиране“ (као да никада нисмо уништавали и рушили), људи

се искључиво „деложирају“ (као да никада нису исељавани). Уместо образовања и стручног усавршавања данас имамо само „едукацију“, уместо диплома – „сертификате“, уместо да се пријављујемо на конкурсе ми „аплицирамо“, уместо на разговор кандидати се позивају на „интервју“. О разним „мониторинзима“, „рејтинзима“, „кастинзима“, „тајминзима“ и сл. да се и не говори. Имамо чак и „холдинге“ у пропалој привреди. Све нам је „ин“ и „кул“, осим нас. Свој прилог нагрђивању језика дају и приучени преводиоци, који нити знају језик са кога преводе, нити онај на који преводе! Некад су нам језик кварили странци, а данас то радимо ми сами!

Наше просветне власти имају национални задатак и одговорност да језик врате у школе, где ће бити уважаван и изучаван према значају који има за појединца и народ у целини. На свима нама је да свој језик учимо, чувамо и негујемо, као што то чине сви озбиљни народи, који држе до свог (овде морам употребити интернационализме) идентитета и интегритета.

Уозбиљимо се зато и ми!

СВОЈИМ ПИСМОМ ПИСАТИ

Као што је језик основа националног бића народа, тако је национално писмо основа националне културе. Српско национално писмо је ћирилица. Њоме су Срби дуже од осам векова стварали своју културу европског нивоа.

Захваљујући Вуковој реформи, ћирилица је једно од најсавршенијих писама, готово сасвим фонетско: сваки глас има свој знак, и то један, без комбиновања слова (као што је у три случаја у латиници: lj, nj, dž). Срби имају грешну заблуду да је њихово писмо примитивно (а није, већ је једно од најсавршенијих), да с њим не могу у Европу (а у Европу су Срби давно ушли управо са ћирилицом). Уосталом, ћирилица није само српско писмо (а и да јесте, могли бисмо се угледати на Грке, који имају јединствено писмо, али га доследно чувају, и то им није сметало да уђу у Европску заједницу); ћирилицом пише низ словенских народа, који броје на стотине милиона становника – и ћирилица је светски алфабет. На крају, ни то није безначајно – ћирилица је прва отишла у космос! Зато сваки Србин треба да пише само својим националним писмом – ћирилицом, као што сваки Хрват и Словенац пишу само латиницом.

Латиницу, као друго писмо, Срби су прихватили почетком прошлог века, заједно са идејом југословенства, у знак отворености према латиничкој браћи. Српска престоница постала је готово сасвим латиничка. Уврежило се и мишљење да су Срби двоазбучан народ, што није тачно – нема двоазбучних народа. (Додуше, одређена двоазбучност је постојала у условима српскохрватског језичког заједништва, и то, опет, само код Срба.)

По Међународном информационом систему за културни и научни развој, кога се придржавају све чланице УНЕСКО-а, све књиге штампане латиницом – макар оне биле српских аутора – сврставају се у неку другу културу, а не у – српску, јер од 1994. године не постоји одредница „српски језик – латиница“.

Зато Срби треба да пишу само својим писмом – ћирилицом, а треба да знају читати и латиницу како би им била доступна многа дела српске културе и науке која су у минулом веку штампана латиницом, а и због суживота са својим латиничким суседима, који би, такође, требало да знају и ћирилицу.

НЕ ТУМБАЈ!

Навратио код мене комшија и жали ми се како су му лопови провалили у стан и покрали га.

– Однели ми грундинг телевизор! Нов!

– *Грундиџ*! – исправљам га.

– Платио сам га тристо евра.

– *Трисџа*! Јест *сџо*, *чеџирисџо*, *џеџисџо*..., али је само *двесџа* и *џирисџа* – одржах му лекцију.

– Оригинал! – наставља он не марећи за моје упадице.

– *Ориџинал*, комшија, *ориџинал*!

– Кад ме инфаркт није стрефио! – јадикује он.

– *Инфаркџи*! – опет ћу ја.

– Па, комшија, мајку му – распали се он – вама је важније једно слово него мој телевизор. И од тога да ме могô стрефит тај инф... инфр... Кап, ‘бем ли га!

– Не, комшија, није ми свеједно, али зашто у тако добру марку, каква је *џрундиџ*, трпате још једно Н и кварите га у „грундинг“? А овамо неке *команданиџу* крадете једно Н и прекрштавате га у комаданта, па испада да је он задужен за комадање, а не за командовање!

– Ајте, једно слово...

– Није то једно слово. *Инфаркџ* сте претурили у „инфракт”, као да је гром ударио у њега!

– Ударио мене гром, комшија, ако вас ја више могу слушат!

И скочи као опарен. Оде. (Али нисте отишли ви, па да наставимо.)

Много је речи без тзв. *редунданције*, тј. без вишка информације.

Довољно је да *замениџ* само један глас (у говору, или да вас добро не чују), односно слово (у писању) па да, на пример, обични *џекар* преко ноћи дипломира и постане *лекар*, а да неко мирно *насеље* постане грубо *насиље*, да *наџанак* прерасте у *несџанак*, *џочасџ* у – *џошасџ*, а *џремаџај* плана у – *џромаџај*! Једно је *одсудан* – одлучујући, а друго *одсуџан* – који није присутан.

Новине су, својевремено, јавиле да се енглеска краљица искрцала са комплетном посадом у луци Марсељ. И све би било у реду да се није поткрала штампарска грешка у речи *искрцала* – уместо К писало је П! Скандал!... И то са комплетном посадом!

Или, *додавањем* само једнога гласа, нпр., *симулаџија* постаје – *сџимулаџија*, весео *џровод* прераста у тужни *сџировод*, ружно *оџоварање* у – корисно *доџоварање*.

Такође, *одузимањем* једног гласа онај ко је *забринуџ* одједном постаје *збринуџ*, од *слажемо се* остаје гола истина – *лажемо се*!

Ево још неких „опасних” места.

Једно је *џџекулаџија* – трговина уз велику добит, а друго *сџекулаџија* – неутемељено размишљање, нагађање. – Здравље је јести из *џорџеланскоџ* (боље него порџуланског) посуђа. – *Мандаџџор* је онај који даје мандат

(обично председник државе), а *мандаџџар* – онај који прима мандат (будући премијер). – Скупштина која има два дома је *дводомна*, а не дводома. – Тежак живот је *неиздржив*, а слаб човек – *неиздржљив*. – Промена агрегатног стања је *сублимација* (не „сумблимација“!), а изручење кривца је *екстџрадиција* (не „екстрадикиција“).

Многи се поводе за латинским контра – против, па сваки спор, сваку несугласицу називају погрешно „контраверза” и проглашавају „контраверзном” – уместо *контџроверза* и *контџроверзан*! – Ако желите стати на *џиједестџал* и остати на *џиједестџалу*, не смете рећи „пијадестал”, јер бисте зато пали са њега, деградирали бисте сами себе.

Кад плаћате маркама, морате бити добро *контценџрисани* (боље него „сконцентрисани” јер није ни „сконцентрација”) и пазити да вам врате сваки *џфениџ* (не „фенинг”), јер после не вреди *џроџесџоваџи* (не „протествовати”). Захваљујући маркама, *џроизлази* (боље него „произилази”) да је ваша *свакодневица* (боље него „свакодневница”) лепа, од вас је *зависан* онај ко их нема и, истовремено, *завистџан*, тј. пун зависти, завидљив што их ви имате.

Урођена способност је *инџстинкџи* (не „инстинкт”). Са два Н су и *кондензација*, *делинквенција*, *кореџонденција*. Али је наручилац посла *комиџенџи* (не „коминтент“!). Чак три Н имају *контџинџенџи* и *инџенданџи* (не „контигент” и „итедант”).

Пре поласка на излет припремамо *руксак* (не „русак”) и одређујемо *марџруџу* (не „маршруту”). – Кад нешто предлагете, потрудите се да ваш предлог буде *умесџан* (не „умесан”, али је примедба *умесна*).

Кад се нађу *сѝрасѝан* мушкарац (не „страсан” јер је у основи ове речи *сѝрасѝ*) и *сѝрасна* жена, још ако су обоје *робусѝни* (по новом српском Правопису и *робусни*), има да испадају и делови кревета, камоли неће који глас или слово из речи!

Запад нас оптужује да смо *фашистѝоидни* (не „фашисоидни” ни „фашизоидни”), на што ми улажемо *деманѝи* (не „демант”!). Оптужују нас који смо страдали у злогласном фашистичком логору *Мауѝхаузену* (не „Матхаузену”) колико није нико од *Аѝланѝскоѝ* океана (не „Атланског”!) до *Анѝаркѝика* (не „Антартика”!).

И још нешто. Не тумбајте речи! Јер, долази зима – *меѝеоролози* (не „метероолози”) кажу да ће бити тешка – треба се *снабдеѝи* (не „снадбети”) *грејѝфруѝом* (не „грејфуртом”) ради заштите од грипа.

Има још „црних тачака”, али нећемо више о томе. Да не преучимо као они сељаци којима је учитељ објашњавао да уместо „тица” и „шеница” треба рећи *ѝѝица* и *ѝшеница*, па они почели говорити и „пкокош“, „пјечам”...

САСТАНАК НА – ДИРЕКТОРУ

Немерљив је значај језика за сваки народ и сваког појединца. Целокупна духовност једног народа огледа се у његовом језику; на њему се ствара или се њиме објашњава целокупно научно и културно стваралаштво. – Језик је лична карта сваког појединца, огледало његове опште културе. Потврђују то и следећи примери из живота.

Једног јутра чистачице у једној установи критички су коментарисале изјаву једног министра дату телевизији да је „тако договорито са Синдикатом“! Сва стручност тога министра, у коју не би требало сумњати јер је реч о универзитетском професору, пала је у воду због једне језичке грешке: не каже се „договорито“ већ *договорено*. – А један педагог, опет, предавање о иновацијама у настави почео је речима: „На почетку желим истакет...“, али због тога „истакет“ – уместо *истаћи* – није могао даље ни „макет“ јер је у дворани, међу присутним наставницима и професорима, настао општи смех, коментари...

Основни захтеви доброг изражавања су – познато је – правилност и јасност. То, истина, није лако постићи (али томе треба тежити) јер је језик веома деликатан феномен, са неограниченим могућностима и небројеним замкама. Указаћемо на неке.

Због „испадања“ само једнога гласа у говору, односно слова при писању – видели смо – једна реч постаје сасвим друга па, нпр., ови *збринуџи* бескућници одједном постану *збринуџи* (додуше, само у језику, а не и у животу).

Још опасније за пренос поруке је замењивање речи. А и то се често дешава јер постоје речи које су обликом врло сличне (па их је лако заменити), али су им значења сасвим различита (па је њихово замењивање недопустиво). Нпр. речи *пернаџи* и *перјани* су обликом врло сличне, али су им значења различита: пернате су животиње које имају перје (кокоши, патке...), а перјано је оно што је напуњено перјем (јастук, јорган...). А сведоци сте да многи – како кажу – имају „пернату јакну“! Зато ви носите само *перјану* – немојте бити гуске!

Позната је и прича о новинару који је, не разликујући *шеешкоће* које су вањске, од *шеџоба*, које су унутрашње, писао о „тегобама једне владе”, па је испало да су се министри прејели и препили, да мамурају!

Узрок нејасног изражавања често је непажљива употреба заменица, које су – како знамо – *ујућивачке* речи па је потребно водити рачуна на шта њима упућујемо. У овом смислу илустративна је прича о двојници људи који су исправљали неку железну шипку: један је ударао чекићем, а други држао шипку и намештао је на подлози. Овај ће: „Кад ја климнем главом, ти удари по њој”. Онај је тако и поступио: млатнуо га је чекићем по глави!

Нарочито треба водити рачуна о месту које заузима односна заменица *који* – она мора доћи непосредно иза именице на коју се односи, а не никако далеко од ње, уз неку другу, као у овом случају: „Штрајкачки одбор је одлучио да одржи састанак са директором, на коме ће тражити решење за излаз из кризе.” (Јадни директор! Неће му бити лако под гневним штрајкачима!) А требало је рећи: ... одлучио је да са директором одржи састанак на коме ће тражити решење за излазак из кризе.

Језик је првенствено средство за споразумевање међу припадницима једног народа. Да би споразумевање било потпуно, изражавања мора да буде јасно, да не оставља места за неспоразуме. Једно од мноштва опасности по јасност изражавања је глагол *сумњајти*, чест у тзв. црним хроникама листова и у вестима говорних медија, где се свакодневно могу прочитати и чути реченице типа: *Полиција сумња да је А. Ш. извршио стварично убиство, мада његове комисије и познаници сумњају да би он тако нешто могао учинити.*

Обе стране, дакле, *сумњају*, али при том исказују сасвим супротна уверења: полиција *верује* да је А. Ш. убица, а познаници у то *не верују*.

Очигледно је да глагол *сумњати* има два значења, и то *сујројна*. Та значења се у наведеној реченици подразумевају из контекста, из супротних уверења полиције и познаника. Али, ако се каже само: *Сумња се да је њо учинио А. Ш.* – уопште није јасно да ли се претпоставља да јесте учинио, или да није учинио то за шта га терете.

Зато при употреби глагола *сумњати* треба припазити, и чим се јави опасност неспоразума, треба га заменити другим, недвосмисленим, јаснијим речима, нпр.: *јрејћосјавља се да је..., њешко је њоверовати* да је...

„УКРАС” ЈЕЗИКА

У новије време у конкурсима се често може прочитати да кандидати могу „аплицирати” у одређеном року, да ће бити позвани на „интервју”, да се „апликације” подносе служби за „кадровске ресурсе”. То су новине у нашем језику: досад смо се *јријављивали*, били *позивани* на *разговоре* у *кадровске службе*. Па да се позабавимо овим језичким иновацијама.

Шта значе речи апликација и аплицирати? Према Речнику српскохрватског књижевног језика Матице српске, *апликација* значи: 1. примену; 2. намештање, метање украса од друге материје на тканину, стављање везова на хаљину; 3. (фигуративно) марљивост, пажљивост.

Айликовайџи (или *ајлицирайџи*) значи: 1. применити; 2. пришивати украс на хаљину; утиснути боје на хаљину.

Као што се види, у *ајликацији* и *ајлицирању* нема ни трага од пријаве и пријављивања. Те речи, дакле, уопште не значе то што би требало и што мислимо да значе. Оне само потискују подесне и јасне домаће речи, и макар што значе украсе и украшавања, нимало не красе наш језик. Напротив. Зато се маните апликација и аплицирања кад су посредни пријаве и пријављивање на огласе и конкурсе.

Досад су озбиљније кандидате (ужи избор) позивали на разговор, а сад се с њима „обавља интервју”. *Разговор* је, то сви знамо, усмена размена мишљења, расправљање. Конкретно, конкурсна комисија разговором са кандидатима проверава њихову способност и подобност. А шта је интервју? Поново ћемо позвати у помоћ речнике. *Интервју* (енгл. *interview*) је разговор новинара или репортера с неком истакнутом личношћу (политичким, друштвеним и другим јавним радником) с циљем добијања података за новински чланак (или радијско и телевизијско емитовање) од општег интереса, намењен јавности. А интервју с кандидатима пријављеним на конкурс, очигледно, то није. Према томе, *интервју* је још једна сувишна страна реч с погрешним значењем, која потискује домаћу реч *разговор*, која, осим расправе, има и елементар људскости.

Накараднија од „апликација” и „интервјуа” (у вези с конкурсом) је синтагма „људски ресурси”. Досад смо под ресурсима подразумевали природна богатства, сировине (шуме, руде, воде...). Речници кажу да су *ресурси* средства, залихе, извори прихода, извори привреде. Сад су нам и

људи постали – сировине! А сировине су, у ствари, они који су измислили синтагму „људски ресурси”.

„Људске ресурсе” досад смо именовали кадром. *Kadap* је француска реч (*cadre*), која означава раднике неког предузећа или установе, чланове политичке организације и сл., нарочито стручњаке. (Осим тога, кадар је и војни и филмски термин.) Треба знати да именица *кадар* има само *једнину* и њоме означава мноштво јединки, стручњака за поједине области: наставни кадар, судски кадар, научни кадар, политички кадар... Међутим, ова реч се врло често погрешно употребљава у множини па чујемо да се „води брига о кадровима”, да имамо „способне кадрове”. Именица кадар има множину само кад означава филмски снимак неке сцене: снимљени су први *кадрови филма*.

Рекли смо да кадар означава више стручњака, мноштво, па се не може употребити за једног човека, макар он био и врхунски стручњак. Зато немојте рећи за неког свог успешног љубимца да је он ваш „кадар”!

Једна ластва не чини пролеће.

АНЕКСИЈА И АНЕКТИРАЊЕ

Некада су у баштама радили баштовани, а данас у баштама раде – конобари! Оне старе баште су, углавном, напуштене, закоровљене, а нове баште – оне кафанске – ничу на сваком месту (не можете проћи тротоарима!) и раде пуном паром. Просто, цветају. Дању и ноћу, од раног пролећа до касне јесени, препуне су младих. Уместо да су на послу, они су у кафани. Нико не ради, а сви – троше.

Откуд, и како – нико не зна. (Једини смо који знамо трошити и оно што немамо!) Умеће живљења.

Е, ове јесени наиђем поред такве једне баште. Пажњу ми привуче жучнија препирка:

- Е, јест!
- Е, није!
- Ма немој!
- Ма мој!

Познадох гласове, и препознах лица, двојице својих познаника.

– Шта је, каква је то дечја препирка?! – упитах пришавши непримећен њиховом столу.

– Ха, ево га лектор! – обрадова се Плави.

– Е, баш си дошô у прави час! Кô кец на десетку! – радује се и Црни.

– Не знам што ми се толико радујете. Није ваљда да се и ви нешто спорите око језика, па вам ја дођем као судија.

– Јест. Баш око језика! – оба ће у глас.

Црни је нестрпљив:

– Је л’ правилно рећи анексија?

– Чекај, чекај – смирујем ситуацију. Прво, не каже се „ево га лектор”, већ: ево *лекѿора*. А што се тиче *анексије*, то је правилно. Бар језички.

Црни то једва дочека, па ће Плавом:

– Ето, чуо си! То је правилно.

– Чекај, чекај! – не предаје се Плави. – А како се каже извршити анексију?

– Каже се *анекѿираѿи*. А може и *анекѿоваѿи*.

– Аха, јесам ли ти рекао! *Анекѿираѿи* – са Т! – сад ликује Плави.

– Како „анектирати”, кад је анексија, а не „анектија”?! – негодује Црни.

– Знам да би теби више одговарало „анексирати”, јер ти иначе волиш ексирати – пецкам га и наставих:

– Није ни „практа”, па је *їрактїичан* и *їрактїичар*. Каже се *корозија*, а гвожђе *кородира* (не „корозира”). Према *сусїензија* имамо *сусїендоватїи* (а не „суспензовати”). Јест *конверзија*, али се новац *конвертїује*.

Црни ме гледа бело, а ја настављам да држим лекцију:

– У *їрофилакци* (превентивној медицини) примењују се *їрофилактїици*...

– Али... – покуша Црни да ме прекине.

– Нема „али”. Онај ко добије *колайс*, он је *колабирао* (није „колапсирао”). Болесник од *сифилиса* је *сифилїтїичар*, а не...

– Сифилитичар!!! Чуј „сифилитичар”! – скочи Црни као опарен.

– Па, ви језичари кварите језик, уместо да га поправљате! Чуј „сифилитичар”!?

Ускочих:

– А како да га поправљамо, кад лингвисте нико не слуша! Нити ко учи свој језик! А кад погрешан облик узме маха, рашири се, постане обичан, онда лингвистима не остаје ништа друго него да га прогласе – правилним!

Моја лекција их разоружа. Наста ћутање.

– Конобар, дај нам пиће – огласи се Плави.

– То ти частиш што си показао „знање”? – иронише

Црни.

– Не него ти јер си показао незнање. А незнање се плаћа! – не да се збунити Плави. – Је л’ тако, лекторе?

– Није тако. Требало би да се плаћа знање. Их, кад би држава увела порез на незнање, добро би напунила буџет! Ето, и ти би морао да платиш порез – рекох Плавом.

– Зашто ја?

– Зато што си малопре конобара позвао обликом номинатива „конобар!”, уместо вокативом – *конобару!* – (Конобару, дај нам пиће!)

– Аха! Ниси ни ти свезналица! – ликује Црни.

– Ајде, нећемо више о језику – брани се Плави.

– Нећемо о језику, али хоћемо пиће. На твој рачун – упоран је Црни.

– *Конобару*, (важно нагласи овај облик) још по једно пиће! Плави плаћа!

Плави се помири са „пресудом”.

Почело је како треба: незнање се плаћа – чувајте се! И живели! Ето, и ја зарадих пиће захваљујући струци. И сетих се ове црнихуморне згоде:

Умро неки професор, иде спровод.

– Од чега је умро? – упита неко у поворци.

– Не питаш од чега је живео! – примети покојников колега.

ПАЖЉИВО СА РЕЧИМА!

На картонским кутијама у којима се транспортује пиће у стакленим флашама редовно стоји упозорење: НЕ ТУМБАЈ! Мало мање су осетљиве речи, које, такође, не смемо тумбати.

И са речима треба поступати врло пажљиво. Овде ћемо указати на најчешћа оклизнућа. Није то само случај са деформацијом речи коју врше необразовани људи, за које је *инфаркџ* – „инфракт”, *оригинал* – „оргинал”, *оријентација* – „орјентација”, *команданџ* – „комадант”...

Ни образовани људи нису безгрешни: и они каткад забораве или накалеме неко слово у појединим речима.

Урођена способност није „инстикт”, како ће написати и неки факултетлија, већ је *инстинкџ*; сажетак неке материје није „екстрат”, него *екстрактџ*. Количина неке робе није „контигент”, већ је *контингентџ*. Прелаз гаса или паре у текуће стање је *кондензација*, а не „кондезација”, безваздушни простор је *вакуум*, а не „вакум”, како често можете не само чути од образованих људи него прочитати у њиховим текстовима.

Кад већ поменух текстове, да кажем како неки не разликују речи *џексџ* и *џесџ*, па говоре да су „положили текстове”, али су пали на вожњи. Треба разликовати наоко сличне речи (парониме) напис и натпис. *Наџис* је какав дужи текст, чланак (нпр. новински напис), а *наџџис* је краћи текст на згради установе или предузећа, на надгробном споменику и сл.

Преступник је *делинквенџ*, а не „деликвент”, како га често називају, као да је реч о каквом делиџи, а не о криминалцу. Преступништво је *делинквенџија*, а не „деликвенџија”, преписка – *коресџонденџија*, а не „коресподенџија”! – *Оџератџор* је онај који оперише, хирург, а *оџератџер* је стручњак друге врсте, нпр. за филмску и телевизијску монтажу.

Знајући да треба рећи *хвала* и *захвалџџи* (а не „фала” и „зафалити”), понеко ће – у тежњи да говори пра-

вилно – рећи погрешно: „Шта ти хвали?... Неће ти хвалити ни длака с главе!”, не знајући да је овде реч о германизму *фәлиџи* – недостајати.

У вези са односом гласова Ф, В, ХВ поучна је следећа прича.

Познато је да се у српском језику каже *кафа*, у хрватском – *кава*, а у бошњачком – *кахва*. (Не знам да ли и кафиће називају „кавићима” и „кахвићима”!) Дошао неки Бошњак у Широки Бријег, у западној Херцеговини, и навратио у кавану (јер *кафана* тамо нема).

– Једну кахву – рече конобару.

– Нема овдје „кахве”! – одбруси конобар. – Овдје је само *кава*!

– Кахва или кава, исто је то – помирљиво ће Бошњак.

– Није исто! Је л’ ти исто да ти ја жену похвалим или да ти је повалим!

– Ух, глухо било! Дај ми онда ћај.

ОПАСНА ЗАМЕНА РЕЧИ

Већ је било речи о *йаронимима*, тј. речима које су по облику врло сличне, а по значењу сасвим различите. Због сличности облика лако их је заменити, а замењивање је недопустиво јер преноси погрешну информацију, води у неспоразуме и забуне. А језик је средство за споразумевање! Тако, нпр., *йойлоџа* је једно, а *йойлина* је нешто друго. Топлота је спољна, физичка, а топлина унутрашња, душевна.

За добро, јасно и прецизно изражавање веома битно је наћи праве, подесне речи које ће верно пренети оно што желимо другима саопштити. Ако речи које смо употребили не покривају оно што хоћемо да кажемо, други ће нас погрешно схватити, јер они не знају шта смо ми *мислили рећи*, знају шта смо *rekli*. Зато ћемо и овде указати на низ примера наоко сличних речи, које треба добро разликовати и не замењивати их.

Треба разликовати речи *мењати* и *замењивати*, јер у новије време често долази до њихове замене; говори се: „Ко мења директора?”. Неко некога може *мењати* на два начина: трампити га за некога, или му променити лични опис, а одсутнога можемо само *замењивати*! Исто тако, *прати* значи: дизати праšину, а *запрати* – посипати праšком. Не смеју се поистовећивати речи *буни* и *збуњивати*. Погрешно је рећи: „То ме буни”; треба: то ме *збуњује*.

Један ученик, у свом писменом саставу, радо се сећа свог – како он каже – „четворогодишњег учитеља” (!), али и један сасвим одрастао човек прича о сусрету са једном – како рече – „средњовековном женом”, мада она није из средњег века, већ је *средовечна*! Чак и један министар, на телевизији, последипломски студиј назва „магистратом” (ваљда по угледу на *докторат*). *Маџистеријум*, међутим, нема никакве везе са *маџистратом*, који значи нешто друго: градску кућу, градску управу, чиновнике!

Размера је однос двеју величина, најчешће онај о умањењу географских карата (а : б), а *сразмера* је пропорција, однос двеју размера (а : б = ц : д).

Исто значење имају *двојка* и *двица*, *тројка* и *порица* итд. (мада су у српском језику обичнији облици на -ка), али

није исто десетка и десетица. *Десетка* је најбоља оцена на студију, једна од карата и сл., а *десетица* је број који се састоји од десет јединица, друга бројка од краја неког вишечланог броја итд. Не треба поистовећивати ни декаду и деценију. *Декада* се најчешће везује за дане, а *деценија* за године.

И из искуства знамо да није исто учити и научити, радити и урадити и сл. *Учили* и *ради* су *несвршени* глаголи – они означавају *вршење* радње, а *научи* и *уради* – то су *свршени* глаголи, који означавају *извршење* радње. На сличан начин би требало разликовати глаголске именице типа *вршење* и *извршење*, али у новије време постоји тенденција употребе свршених и тамо где смисао захтева несвршене. Тако, нпр., често нас обавештавају о „мерама за унапређење производње” – уместо за *унапређивање* производње, јер је унапређивање процес, а унапређење је резултат, ново стање.

Према уобичајеним синтагмама *пенсиони фонд*, *органizacionи одбор*, *коалициони партнер* и сл. – са истим значењем могли би бити употребљени придеви с наставком *-ијски* (пензијски, организацијски, коалицијски...), али при употреби таквих придева ваља pazити, јер постоје значењске разлике: *акциони* може бити филм, а *акцијска* продаја. Продаја може бити и *комисиона*, а придев *комисијски* односи се на комисију.

Исто тако, *религиозан* значи побожан, а *религијски* се односи на религију. *Проблемски* може бити, нпр., шах, а *проблематичан* човек. *Системски* се односи на систем, а *систематичан* значи доследан, плански.

Оно што садржи метафору је *метафоричко* или *метафорично*, али су овакви придеви (на *-ички* и

-ичан) често изведени од различитих именица па имају и различита значења: *методички* је од именице методика, а *методски* од метод; *синтетички* (синтетика), а *синтетичан* (синтеза); *тактички* (тактика), а *тактичан* (такт); *статички* се односи на статику, а *статичан* је у истом стању, непокретан...

Оно што се не може измерити је *неизмерно* или *неизмерљиво*, оно што се не може остварити је *неосствариво* и *неосстварљиво*, али није исто *неиздржив* и *неиздржљив* (неиздржив, је нпр. слаб човек, а неиздржљив – тежак живот), *незајазив* је који се не може зајазити, зауставити, а *незајажљив* је незасит, похлепан.

Према томе, речи треба знати и треба их мерити, бирати. Само тако ће нам служити. У противном ће нас издати, изневерити.

ВРЛО СЛИЧНО, А САСВИМ РАЗЛИЧИТО

Шта значи придев *ревизорски*, да ли се он односи и на ревизоре и на ревизију? Придев *ревизорски* – то је очигледно – направљен је од именице *ревизор* и односи се на њих, ревизоре (нпр. ревизорски посао, позив и сл.). Њему сличан је придев *ревизијски*, који је изведен од именице *ревизија* и односи се на њу (нпр. ревизијска процедура и сл.). Исто значење има и придев *ревизиони*.

Слично томе, треба разликовати и придеве *новински*, који је изведен од именице *новине* (новински папир, нпр.) и *новинарски*, који је изведен од именице *новинар* (новинарски позив...). Тако би требало разликовати и

тврџовачки, који се односи на *тврџовце*, и *тврџовински*, који се односи на *тврџовину* (нпр. трговачки помоћник – трговинска политика).

Ваља имати на уму значењске разлике између, такође сличних, придева: *банов*, који се односи на једног бана (банов син...) и *бански*, који се односи на све банове (бански двор...), а тако и *тврџовчев* и *тврџовачки*, *новинаров* и *новинарски*, *ревизоров* и *ревизорски*...

Прилог *брижно* значи: у бризи, забринуту (Мајка је брижно чекала сина.), а *брижљиво* значи нешто друго: пажљиво, савесно (Посао је обављао крајње брижљиво.).

Треба разликовати речи које значе радњу, процес, од оних које значе резултат те радње, стање. Тако нпр.: *заостатак* означава оно што је заостало иза нечега (посао, неисплаћена дуговања и сл.), а *заостајање* је последица заостатка. Говори се о потреби разоружања у свету, о неопходности унапређења привреде (што би, наравно, било добро), али то није језички добро: прво треба истрајати на *разоружавању* и *унапређивању* као процесу који ће довести до *разоружања* и *унапређења* као резултата, новог стања.

Нису истога значења ни именице *смена* (прва, друга или трећа – на послу, стражи и сл.), *размена* (добара, заробљеника...), *измена* (закона и сл.) и *промена* (време-на, нпр.). Одсутне директоре *замењују* (њихови заменици), а непожељне директоре *смењују* (странке на власти). Разна добра и гостовања се *размењују*, идеје и здравице се *измењују*.

Невероватно је, али је чињеница да неки људи не разликују појмове *глас* и *слово* (чујемо: „Не зна да каже

слово Р”!). Гласови се изговарају, а слова се пишу; слова су знаци за гласове.

Декаду треба везати за дане (десет дана), а *деценију* – за године (нпр. девета деценија 20. века).

Наши трговци и угоститељи скоро редовно „поручују робу”, али им, ево, *поручујем*, тј. шаљем поруку, да се роба *наручује*, да стигне на руке. А пошто сам поменуо угоститеље, испричаћу једну згоду из ресторана.

За доручак *наручим* (дакле, не поручим!) поховани мозак. Млади конобар враћа се и вели:

– Жао ми је, господине, али немате мозга.

– Молим?!

– Кажу у кухињи да немате мозга.

– Е, поручи ти њима, младићу, да га немају они!... А ни ти!

Доручковао сам у другом ресторану. Али – ипак – не поховани мозак!

НЕ НОСИТЕ „ПЕРНАТЕ ЈАКНЕ”!

Ваља разликовати парониме својевољно, самовољно, и произвољно. *Својевољно* значи по својој доброј вољи, добровољно, без ичијег утицаја. *Самовољно* пак значи јогунасто, по својој ћуди, чак бесправно. *Произвољно* је позајмљеница из руског језика и нема значењске везе са двема претходним речима; она значи: без везе и са чим, без обзира и на шта.

Није исто чистоћа и чистота. *Чистоћа* има материјални смисао (чистоћа стана, града и сл.), а *чистота* –

духовни (чистота душе, језика...). – Слично је и са топло-
том и топлином. *Тојлоџа* је вањска, физичка; она је што и
температура – може бити висока и ниска. *Тојлина*,
међутим, значи и нешто друго: срдачност, нежност. Нпр.
мајчинска топлина, која се не мери термометром.

Погрешно је рећи: „Стојим ти на *расцоложењу*” –
уместо: на *расцологању*, на услузи. Такође треба разлико-
вати, и не замењивати, одлагање и одгађање, што се често
чини, нарочито у службеном, административном стилу.
Ваља знати да је *одлагање* везано за простор: одлаже се
оружје и други предмети (упоредите: положити), а
одгађање је временска категорија: одгађа се служење вој-
ске, полагање испита и сл. (упоредите: догађање).

Често се замењују именице осећај и осећање. Зато
треба имати на уму да је *осећај* везан за чуло, за тело
(осећај додира, топлоте и сл.), а *осећање* – за срце и душу,
дакле, за унутрашњи живот (осећање радости, туге...).
Околност да сваки осећај прати и одговарајуће осећање –
чини разликовање ових паронима деликатнијим.
(Поређења ради, оно што је у српском језику осећај, у
хрватском је осјет, а оно што је код Срба осећање, то је код
Хрвата осјећај.)

Исто тако, једно је *интерес* (добит, корист, камата),
а друго је *интересовање* (радозналост, занимање). Као
што се види, то су две сасвим супротне ствари па би ваља-
ло разлучити шта ко ради из интереса, а шта ко – из инте-
ресања.

Зима је, какве јакне носите: пернате или перјане?
Пернајо је оно што је обрасло перјем: пернате животиње
(гуске, патке итд.), а *перјано* је оно што је испуњено пер-

јем (јастук, јакна...). Зато носите само перјане јакне, а нипошто пернате – нисте гусани!

Није исто пијаћа вода и питка вода. *Пијаћа* је она вода која је за пиће (за разлику од оне која је само за прање, наводњавање и сл.), а *пийка* вода је само она која је добра за пиће, лака, „укусна”, „слатка” (нпр. вода са каквог планинског извора, за разлику од пијаће, али бљутаве, „тешке”, рецимо, војвођанске воде). Према томе, није свака пијаћа вода истовремено и питка, али се – како то духовито примети проф. Миодраг Лалевић – пије и она која није питка, а у посебним околностима каткад мора да се пије чак и она која није ни пијаћа!

Нису пароними, али их многи недовољно разликују: аљкав и површан, приметити и запазити. *Аљкав* треба употребљавати у материјалном значењу: неуредан у послу, одевању и сл., а *површан* има духовну димензију: који не иде у дубину, који остаје на површини проблема. – *Приметити* значи ставити примедбу, замерку. А пошто обичан човек дуго није смео да приговара ни да замера (сви смо мислили исто), овај глагол се из сфере мишљења пренео на видно поље, тј. поистоветио са глаголима запазити, учити... Тачније је, прецизније, запажати очима, а примећивати главом.

ОПАСНИ ДВОЈНИЦИ

Сретнем једном свог пријатеља. Рече ми да је „пошао код колеге на шнапс”.

– Шта, зар опет пијеш?! – изненадих се.

– Ко пије? – чуди се он.

Схватио сам – неспоразум је настао његовом грешком: рекао је да иде „на шнапс”, а требало је да каже на *шнайсл*. Ове речи јесу наизглед врло сличне, али су им значења сасвим различита, па их морамо разликовати и не замењивати. *Шнајс* је ракија, а *шнайсл* – карташка игра уз ракију. (Ако то нисте знали, одсад *иџрајџе шнайсл* и *иџиџе шнајс*.)

„Не гајим никакве алузије” – рече једна госпођа разговарајући са пријатељицом. Без *алузије*, тј. циљања на њу, желим само да упозорим да се гаје *илузије*, мада је кудикамо боље и корисније гајити, нпр., шампионе него нереалне жеље и јалове наде, што, у ствари, значи реч *илузија*.

Чувајте се, дакле, својих *илузија* и туђих *алузија* на ваш рачун!

Такође се треба чувати туђих *имџуџација*, тј. неоснованог оптуживања и подметања, али и *амџуџација*, тј. одстрањивања операцијом болесног дела тела. Доктори *амџуџирају* (да би човеку живот спасили), а непријатељи *имџуџирају* (да би му га упропастили).

У *металној* индустрији, наравно, раде *металски* радници (не „метални радници”, осим ако је реч о роботима).

У пређашњем систему су нам толико утерали страх у кости разним „негативним појавама и њиховим носиоцима” да због *ојорџунизма* и *ојорџуниста*, то јест прилагођавања приликама и кретања „линијом мањег отпора”, и данас зазиремо од речи *ојорџун*, иако она означава само позитивне особине: *јовољан*, *јрикладан*, *одговарајући*!

У недавној прошлости притиснути неправедним *санкцијама*, тј. казним мерама, утувили смо себи у главу да *санкционисати* значи казнити. Напротив, *санкционисати* значи *дојустити*, *озаконити*. Зато кад власт изјави да ће нешто санкционисати, не знамо да ли ће кажњавати, или одобравати!

Биће да смо ми једини народ у свету у кога *еуфорија* значи само махнитање, лудило и рушилачки бес. Другима је еуфорија и *добро расположење*, *веселе*. (Како ко уме, тако се и весели!)

Прича Душка Радовића о жени која је, излазећи из аута, клепа таксисту: „Дабогда ти струјомер у кући радио кô таксиметар!” – асоцира ме да вам пожелим да не дођете у ситуацију да вас оперише *ојератер* (он је стручњак за филмску и телевизијску монтажу и сл.), него, ако већ морате на операцију, нека вас оперише *ојератор* – хирург. И обрнуто, уместо *промотер* – онај који нешто промовише, неки често говоре „промотер”. Вероватно због бројности именица на *-ер* (функционер, милионер, пензионер...).

Кад већ помену смо лекаре, да кажемо да они лече на основу *индикација*, а судије суде на основу *индиција*. Правни термин је *децидиран* и значи: недвосмислен, док „децидан” није никакав термин него грешка коју тако често слушамо!

Ако волите шпанске игре, играјте *фламенко*. Немојте, случајно, рећи да играте *фламинго* – то је врста птице! Да вам се не деси као једној девојци коју је младић, онако у разговору, упитао воли ли папагаје, а она рекла: „Их, једем ја све, не бирам!”

Речи, пак, морамо бирати! И мерити, јер има много по облику сличних, а по значењу различитих речи, чије неразликовање и замењивање води у неспоразум.

Значења речи тачно су одређена, дефинисана и, као таква, општеприхваћена, обавезна за све.

Супротно добром стилу изражавања је непотребно гомилање по више речи са истим значењем. Таква стилска грешка зове се *плеоназам*. Плеоназми су, нпр., „често пута” (довољно је само *често*), „но међутим”, „чак штавише” и сл. Плеоназми се јављају и у случајевима када појединци, не знајући значење стране речи, уз њу употребљавају и нашу реч са истим значењем. Тако можемо чути како неко каже да има „добру меморију памћења”, а не може да запамти ни толико да је *памћење* исто што и *меморија*. Такви ће у ресторану наручити (не поручити!) „хемендекс са шунком”, јер не знају да је шунка већ у *хемендексу* (у префиксу хем, енгл. *ham*).

Понеки чиновник ће вам рећи да је ваш захтев одложен „у ад акта” – уместо у *актје*, или само *ад актја*, ако већ воли латински; да је „стање статус кво” – уместо *статус кво*, јер је статус исто што и стање.

И неки стручњаци изјављују да је производња повећана за „цирка око 10%”, иако латинско *цирка* значи што и наше *око*, *окоћрилик*.

А о „услужним сервисима” и „пејзажима природе” да и не говоримо. О „Парламентарној скупштини” БиХ, поготово.

Плеоназми нас, просто, плене!